

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE LITERE
Școala doctorală STUDII LINGVISTICE ȘI LITERARE

Doctorat științific în domeniul Filologie

Geografiile mitice ale literaturii *fantasy*

-rezumat-

Conducător științific:

Prof. univ. dr. em. Ștefan Borbély

Doctorand:

Stănescu Cora Mariana

2022

CUPRINS

Introducere	1
I. PREZENTAREA ROMANELOR	7
II. LUMI ÎMPĂRȚITE	17
III. LUMI SEPARATE	25
1. Zidul	25
2. Podul	36
IV. EROUL	42
1. Scenarii arhetipale	42
2. Eroul șaman	45
V. MAGIE ȘI RELIGIE	54
1. Cuceritori și cuceriți	54
2. Măștile zeului	73
3. Zeul prea bătrân	84
4. Păcatul și intercizia	101
VI. PĂDURI	107
1. Labirintul pădurii	107
2. Pădurea Bătrână	112

3. Pădurea Fangorn și Enții	122
VII. COPACI	129
1. Coroana albă	129
2. Sufletul alb	142
3. Zeul alb	145
4. Natura	158
VIII. CORBI	166
IX. MULTIVERSUL	176
X. LUMILE MORȚILOR	181
1. Descensus ad inferos	181
2. Căile subpământene	196
XI. ARMATELE GROAZEI	202
Concluzii	209
Bibliografie	213
Studii, articole	218
Sitografie	219

Cuvinte cheie: călătorie, inițiere, spațiu mitic, arhetip, șaman, divinitate, pădure, natură, multivers, monștri, daimon, copaci, feminitate, religie.

Rezumat al tezei de doctorat „Geografiile mitice ale literaturii *fantasy*”

Lucrarea de față își propune să se oprească asupra anumitor aspecte legate de geografia mitică și simbolică imaginată de cei trei autori în romanele „*Stăpânul inelelor*”, de J. R. R. Tolkien, „*Cântec de gheață și foc*”, de G. R. R. Martin și „*Materiile întunecate*”, de Philip Pullman iar scopul este analiza modului în care discursul literaturii *fantasy* se schimbă, având în vedere perioada de timp dintre publicarea primului volum analizat „*Stăpânul inelelor. Frăția inelului*”, în 1957 și apariția ultimului volum publicat „*Dansul dragonilor*” (seria „*Cântec de gheață și foc*”) în 2011. De asemenea, analiza va încerca să evidențieze în ce măsură problematica presupusei schimbări poate oferi o diagnoză asupra schimbrilor de mentalitate la nivel cultural petrecute în a doua jumătate a secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea sau care sunt principalele anxietăți trăite de omul unui secol care a fost dominat de industrializare, tehnologizare și două Războaie Mondiale. Pare că lumea se află în plin proces al „dez-încântării” cauzate de tehnologie. Amenințarea mașinii, a roboților, distrugerea habitatelor naturale și poluarea sunt câteva dintre problemele despre care vorbesc fiecare dintre aceste trei romane, dincolo de discursul analitic pe care îl propun.

Spațiile străbătute au valoare inițiativă. Joseph Campbell stabilește, în „*Eroul cu o mie de chipuri*” un parcurs exemplar la sfârșitul căruia protagonistul atinge desăvârșirea. Chipurile acestui erou sunt decelabile din toate ipostazele pe care le întâlnim la protagoniștii asupra cărora am insistat; Aragorn, Lyra Belaqua/Silvertongue, Bran Stark sau Arya Stark. Fiecare dintre ei reprezintă tot atâtea modalități individualizate de raportare la viață, cunoaștere sau moarte. Prin comparație cu Aragorn, imagine clasică a protagonistului însemnat care devine rege, în cazul celorlalte personaje intervine o schimbare de paradigmă, iar imaginea eroului de roman cavaleresc dispare rapid, odată cu Eddard Stark (personajul „fără pată” din „*Cântec de gheață și foc*”), fiind înlocuită fie cu ipostaza eroinei purtătoare de mască (fica lui, Arya), fie cu cea a

șamanului (fiul său, Bran). Tot o fată este și protagonista „*Materiilor întunecate*”, iar motivul este legat strict de feminitate și despre ipostazele femeii în creștinism.

Lucrarea, intitulată „Geografiile mitice ale literaturii *fantasy*”, are 11 capitole care parcurg universul ficțional al celor trei romane. Primul capitol oferă o incursiune scurtă în subiectul celor trei romane pentru ca al doilea să fie dedicat teritoriilor constitutive, inclusiv în cazul particular al lumilor multiple din trilogia „*Materiile întunecate*”, a lui Philip Pullman. În acest al doilea capitol, numit *Lumi împărțite* este făcută o prezentare a continentelor care alcătuiesc aceste lumi imaginare, insistând asupra rațiunilor politice ale acestei împărțiri, asupra conflictelor generate de lupta pentru un anumit teritoriu, în speță Pământul de Mijloc sau Westeros, dar și a particularităților geografice ce au putut fi asociate cu țărâmurile prezente în mitologie. Planiglobul lumii lui G. R. R. Martin seamănă cu harta lumii în care trăim, dar trăsăturile fiecărui continent au fost esențializate, la baza simbolizării lor regăsindu-se elemente legate de geografie, de istorie sau de rasă. De exemplu, continentul Essos este o reprezentare a Eurasiei, marcând simbolic peninsula grecească, transformată literar în Valyria. Extremitatea estică a acestui continent este marcată de misterioasa rasă galbenă care trăiește în ținuturi întunecate și necercetate. Westeros, continentul care susține cea mai mare parte a firului narativ, este reprezentarea simbolică a insulei britanice pentru că multe dintre elementele de cultura, istorie, religie sau mitologie se regăsesc la nivelul acestui teritoriu.

Capitolul al treilea se numește *Lumi separate* și extinde analiza asupra spațiului, de data aceasta oprindu-se asupra granițelor și a limitelor care separă teritoriile și oamenii. Primul dintre subcapitole este dedicat zidului ca element simbolic ce desparte și care face foarte vizibilă problema diferențelor față de Celălalt, fie că acesta este doar un străin, fie că este vorba despre monștri care amenință existența întregii lumi. Am abordat aspectele legate de impresionanta construcție de gheață din nordul continentului Westeros care separă lumea înspăimântătoare și haotică a Celuilalt de lumea civilizată și ordonată a regalității sudice, iar asocierile au vizat, în principal, mitologia nordică. În acest caz, am insistat asupra problemelor pe care le ridică, la nivel de diagnoză a actualității, imaginea Celuilalt, Străinul, indiferent dacă sunt incluse sau nu elemente legate de rasă. În al doilea subcapitol am vorbit despre *pod*, ca element simbolic care stabilește legătura între lumi și m-am oprit asupra imaginii podului care unește două dintre lumile multiversului construit de Philip Pullman.

În capitolul al patrulea, am continuat demersul analitic prin schițarea parcursului pe care îl are unul dintre eroii romanelor care alcătuiesc „*Cântec de gheață și foc*”, alegând pe Bran Stark, protagonist care nu respectă tiparul eroului clasic, ci care urmează un parcurs șamanic ce îi va da posibilitatea să perceapă lumea așa cum nu i-a fost dat niciunui muritor să o înțeleagă. Tiparul după care este creată aventura personajului Bran Stark comportă o multitudine de elemente împrumutate din diferite credințe și religii ale lumii, coexistente în același scenariu, dar decelabile în măsura în care sincretismul religios o permite. Astfel, în construcția aventurii și a devenirii acestui personaj sunt integrate o serie de trăsături, motive, clișee sau scenarii împrumutate din culturi diferite. O mare parte din aceste trăsături sunt regăsite în cultele șamanice. Analiza elementelor complexului șamanic de care este legată inițierea lui Bran Stark este continuată și în capitolul al cincilea, numit *Magie și religie* care va aborda diferitele aspecte ale religiilor și ale formelor de magie din cele trei romane. Comparativ, am stabilit diferențele dintre modurile în care sunt construite lumile ficționale, pornind de la mentalitățile religioase. De exemplu, lumea lui Tolkien este tributară dihotomiei Bine vs. Rău și principiilor creștinismului pe care Philip Pullman le respinge, criticând aspru Biserica și dogmele ei. Actele magice prezente în această trilogie sunt diverse, iar metodele folosite sunt puse atât în slujba binelui, cât și a răului. Cel mai vizibil magician al romanului rămâne Gandalf, o figură emblematică și pentru șamanism. Devenită mit, religia nordicilor este prima sursă de inspirație pentru realizarea acestui personaj care întruchipează unul dintre cele mai cunoscute arhetipuri. Importantă în economia discuției este practica magică a lui Gandalf, derivată din multiplele transformări pe care le produce asupra celorlalți, dar și transformările pe care le suportă. Forma de magie pe care o practică Gandalf sau Sauron este cea mai complexă dintre cele practicate pe Pământul de Mijloc. De fapt, acest teritoriu, populat cu tot felul de ființe fantastice este martorul unor forme variate de magie, de la obiectele cu proprietăți magice, până la ființele vrăjite sau viziunile unor personaje, dar și descântecul sau blestemele rostite de cei doi vrăjitori.

În lumea lui G. R. R. Martin, divinitatea e unică, dar mascată sub sute de forme, variante sau nume de zei care se vor dovedi, credem noi, a fi multiple măști ale morții ca parte a ființei care își regăsește locul în natură. Aici, natura și magia ei sunt legile divine care guvernează pământul cunoscut, iar pădurile nu sunt niciodată spații profane. Zeul Morții este și zeul vieții pentru că venerarea lui este o formă ciudată de existență a Copiilor Pădurii și a Copacilor Albi ai inimii care alcătuiesc păduri întinse, existente doar în nordul înfricoșător al continentului.

Pădurile și copacii sunt parte importantă a construirii celor trei lumi evocate. Pădurea înseamnă echilibru, refugiu, mister, ecosistem, dar și „burtă a balenei” și, mai ales, spațiu al inițierii. Dintre cele trei romane, ultimul dintre roluri este preluat de cel mai recent publicat, „*Cântec de gheață și foc*” în care pădurea de copaci ai inimii creează, prin rădăcinile acestor copaci, un mormânt/uter în care Bran va muri și apoi va renaște într-o altă existență. Copacii din acest roman sunt, de fapt, divinitatea, așa cum Copacul din Gondor este regalitatea sau cum pinul alb din „*Materiile întunecate*” este magie, iar copacii lumii Mulefa asigură ecosistemul perfect al multiversului.

Pădurile și copacii sunt subiectele capitolelor șase și șapte. Copacii (mai ales o anumită specie, *copacii-stăvilari*) sunt antropomorfizați, dar nu în același mod în care o face J. R. R. Tolkien în cazul Enților. Copacii-stăvilari sunt păstrătorii unor mistere ale naturii și ale universului la care va avea acces doar Bran Stark, pe când Enții sunt păstorii copacilor, cei mai vechi locuitori al Pământului de Mijloc. Tot aici, m-am oprit și asupra arhetipului regelui, în strânsă legătură cu imaginea copacului alb din Gondor. În romanul „*Materiile întunecate*”, scris de Philip Pullman, pădurile nu sunt atât de generos reprezentate, dar am artătat în ce mod copacii dintr-o anumită lume (ce va fi vizitată de unele personaje) contribuie la ecosistemul multiversului.

Dintre toate animalele care populează aceste trei universuri ficționale, ne-am oprit asupra corbilor (în capitolul al VIII-lea, numit *Corbi*), considerînd că li se acordă mai puțin spațiu în analize interpretative, în comparație cu dragonii sau cu lupii, de exemplu. Un alt motiv a fost și insistența lui G. R. R. Martin asupra construirii unei imagini plurivalente a corbilor care populează lumea romanelor seriei „*Cântec de gheață și foc*”, imagine ce împrumută elemente din religiile în care aceste păsări sunt valorizate sacral (cum ar fi mitologia nordică). Cu excepția rolului profan de mesager al oamenilor (corbii sunt dresați de către *maestri* să fie mesageri între casele nobiliare din Westeros), în toate cazurile, corbii au, cel puțin, rol de călăuzitori, la care se mai adaugă și rol de animal psihopomp, rol de clarvăzător sau de gazdă pentru spirite moarte sau vii. Corbii și ciorile sunt prezențe frecvente în Westeros, atât de frecvente, încât nu pot beneficia de statutul de ființe fenomenale ce ar aduce un plus de atenție și semnificație existenței lor, ci, mai degrabă, sunt profane pentru ochii neinițiaților. În fapt, ciorile, și mai ales corbii, prin numărul lor mare, asigură clarviziunea Vechilor Zei. De exemplu, Bran descoperă în peștera de

sub Copacul inimii că fiecare corb (de cele mai multe ori) sau altă pasăre (mai rar) este sau a fost locuită de ființe ca el.

În capitolul al IX-lea am analizat, pe scurt, câteva principii pe baza cărora este construit multiversul în „*Materiile întunecate*”, de Philip Pullman ca apoi, ultimele două capitole (*Lumile morților și Armatele groazei*) să fie dedicate, exclusiv, Lumii de Dincolo. În capitolul al X-lea este realizată o analiză a călătoriei pe care Lyra și Will (protagoniștii romanelor seriei „*Materiile întunecate*”, de Philip Pullman) o fac în ultima dintre lumile multiversului, lumea celor morți. Analiza va presupune revizitarea surselor de inspirație pe care le-a folosit Philip Pullman (cele mai multe aparținând Antichității și romantismului) și analogia ce poate fi stabilită cu sursele mitologice care au stat la baza construirii imaginii unui soi de Iad modern foarte asemănător cu periferia unui megalopolis, un fel de aglomerație urbană aflată la limita subzistenței, dar un spațiu depopulat fizic. Ultimul capitol este dedicat imaginii recurente a armatei morților și vom stabili câteva repere istorice care au putut fi sursă a construirii imaginii monștrilor (vii sau morți), iar analiza se va opri asupra Umblătorilor Albi din seria „*Cântec de gheață și foc*”, de G. R. R. Martin și asupra oastei de stafii pe care o eliberează Aragorn în „*Stăpânul inelelor*”, de J. R. R. Tolkien. Semnificativ, în „*Materiile întunecate*”, de Philip Pullman, nici macar stafiile nu sunt înspăimântătoare. Sunt doar niște suflete disperate și dezolate.

Considerăm că originalitatea lucrării poate fi justificată prin demersul analitic comparativ ce reunește cele trei romane, punând laolaltă imagini arhetipale, mitice ascunse sub măști ale unei lumi aflate în proces al „dezvrăjirii”. Înlăturarea măștii sub care stă ascunsă „povestea adevărată” este miza acestei lucrări. După cum s-a putut observa, am analizat selectiv elemente ale geografiei mitice din cele trei opere *fantasy* alese, din rațiuni care țin de dimensiunile acestor romane. De asemenea, demersul nostru a vizat doar acele aspecte considerate a fi mai puțin vizibile, dar adevărate purtătoare de sens. De exemplu, parcursul lui Jon Snow va fi mai puțin urmărit, chiar dacă poate prezenta interes pentru aspecte legate de politică, regalitate, conflicte armate, teritorialitate. În schimb, traseul inițiat parcurs de Bran Stark ni s-a părut mult mai ofertant pentru reprezentările mitice ale spațiului, chiar dacă sensul prim al termenului nu i se poate asocia.

Bibliografie selectivă

Romane analizate:

1. Martin, G. R. R., „*Dansul dragonilor*”, vol I-II, Traducere din limba engleză Laura Bocancios, Ana-Veronica Mircea, Silviu Genescu, Mihai-Dan Pavelescu, Ediția a III-a, Nemira Publishing House, București, 2013;
2. Martin, G. R. R., „*Festinul ciorilor*”, vol. I, Traducere din limba engleză Laura Bocancios, Silviu Genescu, Ediția a III-a, Nemira Publishing House, Nautilus, 2013;
3. Martin, G. R. R., „*Jureșul săbiilor*”, vol. I, Traducere din limba engleză de Laura Bocancios, Ediția a III-a, Nemira Publishing House, Nautilus, 2013;
4. Martin, G. R. R., „*Jureșul săbiilor*”, vol. II, Traducere din limba engleză de Laura Bocancios, Ediția a III-a, Nemira Publishing House, Nautilus, 2013;
5. Martin, G. R. R., „*Încleștarea regilor*”, vol I, Traducere din limba engleză Laura Bocancios, Ediția a III-a, Nemira Publishing House, Nautilus, 2013;
6. Martin, G. R. R., „*Încleștarea regilor*”, vol. al II-lea, Traducere din limba engleză Laura Bocancios, Ediția a III-a, Nemira Publishing House, Nautilus, 2013;
7. Martin, G. R. R. „*Urzeala tronurilor*”, vol. I, Traducere din limba engleză Silviu Genescu, Ediția a III-a, Nemira Publishing House, Nautilus, 2013;
8. Martin, G. R. R., „*Urzeala tronurilor*”, vol. II, Traducere din limba engleză Silviu Genescu, Ediția a III-a, Nemira Publishing House, Nautilus, 2013;
9. Pullman, Philip, „*Luminile Nordului*”, Traducere din engleză și note de Iulia Arsintescu, Editura Arthur, București, 2014;

10. Pullman, Philip, „*Oceanul de ambră*”, Traducere din engleză și note de Iulia Arsintescu, Editura Arthur, București, 2015;
11. Pullman, Philip, „*Pumnalul tănuit*”, Traducere din engleză și note de Iulia Arsintescu, Editura Arthur, București, 2014;
12. Tolkien, J. R. R., „*Stăpânul inelelor. Cele două turnuri*”, Traducerea de Gabriela Nedelea, Editura Adevărul Holding, 2010;
13. Tolkien, J. R. R., „*Stăpânul inelelor. Frăția inelului*”, Traducere și note de Irina Horea. Traducerea versurilor de Ion Horea, Editura Adevărul Holding, 2010;
14. Tolkien, J. R. R., „*Stăpânul inelelor. Întoarcerea regelui*”, Traducere de Irina Horea. Traducerea versurilor de Ion Horea, Editura Adevărul Holding, București, 2010;

Bibliografie critică

15. Anzaldúa, Gloria, „*Borders. La frontera. The new Mestiza*”, Aunt Lute Books, San Francisco, 1987;
16. Borbély, Ștefan, „*Civilizații de sticlă. Utopie, distopie, urbanism*”, Limes, Cluj-Napoca, 2013;
17. Borbély, Ștefan, „*De la Herakles la Eulenspiegel. Eroicul*”, Ediția a doua, nemodificată, Contemporanul, București, 2013;
18. Borbély, Ștefan, „*Mitologie generală*”, Limes, Cluj-Napoca, 2004;
19. Borbély, Ștefan, „*Simetrii și discrepanțe*”, Limes, Florești, Cluj, 2017;
20. Braga, Corin, „*De la arhetip la anarhetip*”, Polirom, Iași, 2006;
21. Braga, Corin, „*Pour une morphologie du genre utopique*”, Paris, Classique Garnier, 2018;
22. Brunel, Pierre (ed.), „*Companion Literary Myths, Heroes and Archetypes*”, Routledge, New York, 2016;
23. Buleu, Constantina Raveca, „*Paradigma puterii în secolul al XIX-lea*”, Ideea Europeană, București, 2011;
24. Campbell, Joseph, „*Eroul cu o mie de chipuri*”, Traducere din limba engleză Mihai Mănescu și Gabriela Deniz, Editura Herald, 2015;

25. Conkan, Marius, „*Portalul și lumile secundare. Tipologii ale spațiului în literatura fantasy*”, Tracus Arte, 2017;
26. Culiianu, Ioan Petru, „*Eros și magie în Renaștere. 1484*”, Traducere de Dan Petrescu. Prefață de Mircea Eliade. Postfață de Sorin Antohi, Traducerea textelor din limba latină: Ana Cojan și Ion Acsan, Nemira, București, 1994;
27. Joblin, J'Annine, „*Fantastic Spiritualities. Monsters, Heroes and the Contemporary Religious Imagination*”, T&T Clark International, London-New York, 2010; p. 66;
28. Koch, John T., General Editor, Antone Minard, Editor, „*The Celts. History, Life and Culture.*” Volume 1: A-H. ABC-CLIO. Santa Barbara, California, Denver, Colorado, Oxford, England, 2012;
29. Lindow, John, „*Norse Mythology: A Guide to the Gods, Heroes, Rituals, and Belives*”, Oxford University Press, New York, 2001;
30. Martin, G. R. R., Abraham, Daniel & Patterson, Tommy „*A Game of Thrones. The Graphic Novel*” (Vol. 1) (New York, 2012);
31. Porteous, Alexander, „*The Forest în Folklore and Mythology*”, Dover Publication, Inc., Mineola, New York, 2001;
32. Squires, Claire, „*Philip Pullman, Master Storyteller. A Guide to the World of His Dark Materials*”, Continuum, New York, London, 2006;
33. Stableford, Brian, „*The A to Z of Fantasy Literature*”, The Scarecrow Press, Lanham, Toronto, Plymouth, UK, 2009;
34. Sturluson, Snorri , „*Edda. Povești din mitologia nordică*”, Traducere din islandeză, introducere și note de Radu Răzvan Stanciu, Editura Herald, București, 2016;

Articole și sitografie

1. Jackson, Nigel, „*Trance Ecstasy and the Furious Host*”, The Ley Hunter 117, 1992, în <http://whitedragon.org.uk/articles/hunt.htm>, accesat la 22.03.2022;
2. Matus, Adrian, Tolkien, un scriitor creștin, în <http://www.tolkien.ro/blog/2016/03/tolkien-un-scriitor-crestin/> , accesat la 12.05.2018
3. Tóth, Zsuzsanna, „*Gnostic Spiritual Heritage*” in „*Philip Pullman's «His Dark Materials» Fantasy Trilogy*”, University of Bucharest Review, Vol. III/2013, no. 1 (new series) Cultures of Memory, Memories of Culture;

4. Watson, Alden, „*The King, the Poet and the Sacred Tree*”, in: „*Etudes Celtiques*”, vol. 18, 1981. pp. 165-180, p. 166, în https://www.persee.fr/doc/ecelt_0373-1928_1981_num_18_1_1682, accesat la 06.02.2022;

https://ro.wikipedia.org/wiki/Fantezie_%C3%AEnalt%C4%83, accesat la 20.12.2017

<http://www.fantasticmaps.com/2013/03/the-free-city-of-braavos/>, accesat la 16.02.2022;

[https://external-preview.redd.it/oTRvfF_-](https://external-preview.redd.it/oTRvfF_-BstLV9z9iNkQxns3P_O0dwn8eiCqR6L2JA.jpg?auto=webp&s=7edca5ca2af3987ce7924059906139108fd4f8f)

[BstLV9z9iNkQxns3P_O0dwn8eiCqR6L2JA.jpg?auto=webp&s=7edca5ca2af3987ce7924059906139108fd4f8f](https://external-preview.redd.it/oTRvfF_-BstLV9z9iNkQxns3P_O0dwn8eiCqR6L2JA.jpg?auto=webp&s=7edca5ca2af3987ce7924059906139108fd4f8f), accesat la 21.07.2019;

https://www.westeros.org/Citadel/SSM/Entry/The_Wall, accesat la 30.01.2021;

<https://www.bbc.com/news/av/world-europe-57694055>, accesat la 17.03.2022;

<http://www.tolkien.ro/blog/2016/03/tolkien-un-scriitor-crestin/>, accesat la 12.05.2018;

<https://io9.gizmodo.com/5822939/george-rr-martin-explains-why-we-never-meet-any-gods-in-a-song-of-ice-and-fire>, accesat la 22.05.2018;

https://www.youtube.com/watch?v=OTTW8M_etko&feature=youtu.be&t=48m38s, accesat la 22.05.2018;

<http://www.descopera.ro/stiinta/10518911-misterele-corpului-uman-secretele-celui-de-al-treilea-ochi>, accesat la 9.08.2018;

<https://energeticsinstitute.com.au/spiritual-concept-of-third-eye/>, accesat la 9.08.2018;

https://www.academia.edu/2936640/LAS_REPRESENTACIONES_DE_XIPE_TOTEC_EN_LA_FRONTERA_SUR_MESOAMERICANA, accesat la 16.03.2022;

https://en.wikipedia.org/wiki/Philip_Pullman#cite_ref-atheist01_55-1, accesat la 02.03.2022;

<http://www.jstor.org/stable/4241345>, accesat la 22.02.2022;

<http://www.achuka.co.uk/archive/interviews/ppint.php>, accesat la 08.03.2022;

<https://web.archive.org/web/20080305011900/http://www.moreintelligentlife.com/node/697>, accesat la 08.03.2022;

<https://www.theguardian.com/books/2001/nov/10/booksforchildrenandteenagers.philippullman>, accesat la 08.03.2022;

<https://www.revistasinteza.ro/corin-braga-astazi-miturile-s-au-transformat-in-bunuri-culturale?fbclid=iwar1vtlkiibr7tl8vbncfr-nfejyz5bqx0gji8e4mueia9zc9o-bipstv3g>, accesat la 17.03.2022;

https://en.wikipedia.org/wiki/Wicker_man, accesat la 12.10.2021;

https://www.persee.fr/doc/ecelt_0373-1928_1981_num_18_1_1682, accesat la 06.02.2022;

https://www.livingtreeeducationalfoundation.org/sacred_groves.html, accesat la 05.02.2022;

<https://stairnaheireann.net/2022/01/12/celtic-mythology-five-sacred-guardian-trees-of-ireland-6/>, accesat la 6.02.2022;

<https://stairnaheireann.net/2022/01/12/celtic-mythology-five-sacred-guardian-trees-of-ireland-6/>, accesat la 13.02.2022;

<http://whitedragon.org.uk/articles/hunt.htm>, accesat la 22.03.2022;

<https://bannedbooks.library.cmu.edu/phillip-pullman-his-dark-materials/>, accesat la 25.04.2022;

https://en.wikipedia.org/wiki/Phase_space, accesat la 25.04.2022

